

Ales Steger

Literary perspectives: Slovenia

Ulica še se vedno imenuje Maršala Tita. Ni katera koli ulica, je glavna ulica glavnega mesta, preš čipnjen torzo prelomljenega mesta, ki počasi spet raste skupaj. O zaraščanju priča nenavaden pojav za tukajšnji kraj — gneča v knjigarni. Že od zunaj se je zdi, da nekaj ni v redu. Pisarniške potrebščine, zavoji papirja za fotokopirne stroje, spominki in celo igrače, ki so se vse povsod po državi avicah, nastalih na območju rajne Jugoslavije, kot termiti zažirale v decimetre izloženih oken in iz njih skoraj povsem izpodrinile robo, katero so naznanjali napisi *Knjigarna*, *Knjižara*, *Knjižara*, so se, vsaj tukaj, prvič po letu 1992, znašle v rahli defenzivi. Odkar je bil podpisan mirovni sporazum v Daytonu sem prihajal vsako leto ali dve v to knjigarno, a tokrat je prvič, da je v knjigarni še kdo drug razen mene in prodajalke. Pričakoval sem, da jo bom, kot zmeraj, zagledal sedečo samotno v kotu, z obrazom in pogledom, ki luknja praznino, in sivimi prsti, med katerimi dogoreva cigareta nad pepelnikom, postavljenim na skladovnico prašnih klasikov. Sedaj pa naenkrat gneča. Prodajalka neprepoznavno zaposlena. Ravno kar streže s feredžo zakrito damo. Seveda poškilim, kakšno knjigo drži dama v levi roki, medtem ko v desnici preš teva konvertibilne marke. Bi menili, da pretiravam, če bi zapisal, da je v rokah držala isto knjigo, kot leži v moji hotelski sobi na nočni omarici? Napak bi storili, če ne bi. Dama s feredžo kupuje bosansko kuharico, ki ne leži v moji hotelski sobi na nočni omarici. Ker pa ne našteje dovolj konvertibilnih mark, odloži svojo kuharico, ki do tričetrt prekrije knjigo, katera skupaj z drugimi bestselerji leži razpostavljena na prodajnem pultu. In, glej, tokrat je to knjiga, ki leži v mojem hotelu na nočni omarici in ki jo je knjiga o umetnosti bosanske kuhinje prekrila tako rekoč do ušes, nekako tako, kot se pokrijemo v ledeno hladi spalnici.

Kaj ima Bosna in Sarajevo, kaj knjigarna na ulici Maršala Tita, kaj hotel Saraj in nočna omarica v hotelski sobi opravka z novejšo slovensko literarno produkcijo? Recimo da je ta, ki je pod ta zapis pristavil svoje ime, tako, balkansko ležerno, nekaj tednov užival v odlašanju pisanja. To odlašanje je pripeljalo na koncu do situacije, kjer je, spričo ene od grozljivih črt, ki tkejo pajčevino našega časa, črt, ki smo jih poimenovali kar s smrtjo, *dead line*, še kakšno dve uri pred odhodom letala planil v osredno ljubljansko knjižnico in si poskusil sposoditi še zadnjo od knjig, o katerih je želel pisati. Na trnih sem pogledal v računalnik knjižnice. 15 izvodov, vsi izposojeni. V trenutku sem se spomnil pripovedi o avtorju te tako iskane knjige, kako je kakih 2 uri brez preneha podpisoval knjige na zadnjem sejmu Interliber v Zagrebu, o ponatisih v žepnih izdajah slovenskih verzij, skratka zgodbe, ki so morda normalne za velika tržišča, nikakor pa niso vsakdanja za slovensko. Kaj zdaj? Knjižnični računalnik je na dnu kolone *izposojeno* vseeno izpljunil dva zadetka, prvi je bil nemški prevod največje slovenske uspešnice zadnjih nekaj let, drugi njegova skrajšana slovenska adaptacija. Stekel sem v prvo nadstropje knjižnice, hlastno planil k polici, ki je bila označena z *Duhovnost* in kot kak norec premetal vse

knjige o kundaliniju, čakrah, meditacijskih mojstrstvih, knjige o duhovnih poreobrazbah, piramidah, Atlantidi in kozmosu, da bi tam, pri napačni črki, naš el iskani knjigi, stekel po stopnicah, od tam planil v avto, ter — ne boste verjeli (ali pač?) — ujel moj let za Sarajevo.

Če se zazrem skozi moje hotelsko okno, gledam naravnost v navpično steno, ki jo je prekrila večerna senca in se kot kak mrakobni kamniti zastor dviga par deset metrov od mojega hotelskega okna. Pravzaprav moram s pogledom biti zadovoljen. Če bi gledalo okno kot večina na nasprotno stran, bi imel razgled na mlade grobove, s katerimi je posejan hrib v večerni svetlobi. Vsepovsod mladi grobovi in mlado drevje (starega so med vojno posekali za kurjavo). Zato je bolje, če, ko pogledam skozi okno, strmim v prepadno golo steno. In še bolje, če sploh ne gledam skozi nobeno okno, se končno spravim k pisanju.

Avtor, o katerem govorim, je morebiti najbolj promeneninten promotor veganska prehranjevanja na svetu ta hip, ena redkih živečih oseb na tem planetu, ki ji je uspelo biti predsednik dveh različnih držav, med drugim tudi države, s portnim listom katere potujem in v uradnem jeziku katere pišem in avtor uspešnic s področja duhovnosti. Janezu Drnovšku, ekonomistu iz Posavja, slovenske regije, ki je ena najbolj onesnaženih v Sloveniji in ki je poleg ton industrijskih odpadkov, dima in nerazgradljivih strupov v poslednjih desetletjih proizvedla tudi kaj pozitivnega, recimo Laibache pa koreografa Iztoka Kovača, je bil predsednik predsedstva razpadajoče Jugoslavije, potem vrsto let slovenski premier in nazadnje predsednik Slovenije, funkcija, ki jo trenutno aktivno opravlja. Biti dvajset let zamotan v vrh balkanske politike in ne pristati na strani osovražnih je nedvomen dosežek. Hkrati pa je ta predzgodba določujoča, še posebej, če predsednik naenkrat objavi vrsto knjig, ki sledijo siceršnji radikalni spremembi sloga njegovega življenja in politike.

Moj predsednik je avtor knjižnih naslovov, ki so sami po sebi dovolj povedni — *Bistvo sveta*, *Misli o življenju in zavedanju* in izbora iz slednjih misli, *Zlate misli o življenju in zavedanju*, knjižice, ki leži tudi na moji nočni omarci. Svetovne religije so polne prerokov, ki so prihajali iz kraljevskih družin, doživeli razsvetljenje in stopili na aktivistično pot duhovnega življenja. Ključni moment transformacije teh oseb, moment, ki legitimizira njihove nauke in dejanja, je prostovoljni sestop z oblasti, odpoved privilegijem in skušnjava tusvetnega življenja in struktur, ki temeljijo na akumulaciji moči. Da to ve tudi moj predsednik, ilustrira vrsta zlatih misli, ki oslepijo bralca, ko odpre bogato opremljeno knjižico, z zlatom obrobene črke naslova *Zlate misli o življenju in zavedanju*, zlate elipse, na sredi katerih so z velikimi črkami izpisane zlate misli. Drnovškov abc življenjske filozofije, ki jo po eni strani sestavlja klasična pahljača pozivov k moderatnosti življenja, prebujanju kozmične zavesti, poslušanju motranjega glasu, pozitivni energiji in duhovnosti, pravilni prehrani, celo peki kruha in uravnoveženem, a ne pretiranem fizičnem gibanju, stiku z naravo, po drugi pa jo motivira grožnja bližnjega konca sveta, ekološkega in atomskega samouničenja, kulminira v misli:

Politiki govorijo tisto, za kar mislijo, da ljudje od njih želijo slišati. Ne govorijo jezika višje zavesti. Če ga, so pogosto neprepričljivi. Laž je je govoriti jezik sovraštva, sebičnosti in strahu pred drugačnim. Pomembni so položaji, prestiž, slava. Pomemben je jaz.

Kar osebi, ki želi delati dobro in razsvetljevati temo na tem — političnem — svetu, manjka, je torej avtorjev aktivistični vzgled. Tega se sicer Drnovšek po nazorski spremembi do določene mere prakticira kot do nedavnega predsedujoči *Gibanju za pravičnost in razvoj* (www.gibanje.org), katerega

ustanovitelj je, ter v funkcija predsednika države (na predstavitveni fotografiji na spletni strani urada predsednika www.up-rs.si se odpre fotografija predsednika kot serafimskega varuha vedenja in modrosti pred knjižno polico), a avtor spriču tolikih funkcij svetniškega obstreta ne dobi, dokler se eksemplarično ne odpove pozicijam in privilegijam oblasti. Če tak zastavek izostane, potem še tako zlate misli osebe, ki bo v kolektivni zavesti Slovencev za vedno ostala kot moderatno pragmatični politik, ki je naredil več dobrega kot slabega, mimozastega nasmeha, odljudenega nastopa in cinično obarvanih komentarjev. Sicer pa se ne velja pritoževati, saj Drnovšekova pozicija deluje kot osvežujoč razvedrilni moment v dolgočasni in nadvse predvidljivi politični pokrajini slovenskega javnega prostora. Kdo pa se lahko pohvali s tem, da je njegov predsednik, ki skrbi za zdravo prehrano, ob veliki noči priporočil svojim državljanom pretežno kristjanom, da se izognejo šunki in se zadovoljijo z jajci?

Zlate misli so lep primer izčrpane priročniške in spiritualne literature, ki vse bolj dominira police knjigarn v Sloveniji in v drugih republikah nekdanje Jugoslavije. Izčrpanost se dogaja na ravni načina artikulacije, ki je kompedij občin mest. Osrednji kleč vsakršnega tovrstnega pisanja je vztrajanje v držbi skrajno popreproščenih občin sporočil, v pristopu, ki na ravni pisanja ne nosi nikakršnega osebnega zastavka (z abstraktnimi dobrimi željami in pozivi se vsakdo zlahka strinja), obenem pa predvideva vsaj receptivno omejenost širše bralne publike. Uspeh tovrstne literature krepi vse bolj tudi prepričanje pri avtorjih in založnikih, da je prav v takih knjigah prihodnost knjižnega trga, s čimer se ukvarja struktura zaprtega kroga, v katerem je ključni moment fantomsko potencialno bralstvo, kateremu je tovrstna literatura namenjena, bralstvo, ki kot tako skorajda ne obstaja in ki ni nihče drug, kot fantomsko mesto recepcije samo. Drnovšek je study case za tendence v tranzicijskih (in ne le tranzicijskih) družbah, kjer prevladuje občutek manjka stabilnih vrednostnih, socialnih in religioznih struktur, še posebej v družbah, ki so v tako stanje zabredle po padcu komunizma.

V tak postkarkomunistični razlomljeni svet je umeščeno dogajanje romana Andreja E. Skubica *Popkorn*. Mladinska knjiga, največja založnica skupina na Slovenskem, ki je hkrati tudi večinski lastnik preko 70 % slovenskih knjigarn, si je zamislila natečaj za najboljši roman iz sodobnega življenja. Za nagrado je bilo obljubljenih 12.000 evrov, kar je trikrat toliko, kot znaša že kar dober honorar za roman v Sloveniji. Odziv je bil nagradi primeren, zmagovalno ime pa nikakršno presenečenje. Skubic, znan in nagrajevan za svoje predhodne romane *Grenki med* (1999) in *Fužinski bluz* (2001), sicer doktor sociolingvistike, gradi svojo poetiko na treh prepoznavnih premisah: prvič, na urbanih ljubljanskih zgodbah, drugič, na večperspektivnem pripovedovanju, pri katerem uporablja različne jezikovne prijeme, od notranjega dialoga do slenga priseljencev iz drugih republik nekdanje skupne države, ter, tretjič, po tipično luzrskih, avtoironičnih karakterjih, ki jim misli, fantazije in strahovi kar pršijo po buči. *Popkorn* je tako še ena Skubičeva flajšmašina ljubljanskega narečja. Jezik, ki ga govorijo glave in usta oseb *Popkorna* je dovolj specifičen in šarmanten, da se bralcu zarije v uho in se ga je še po branju težko otresti. Glavni antijunak *Popkorna*, cinični, brezobzirni turistični vodič Valter Koren, razsuta in nerealizirana eksistenca v svojih globokih tridesetih, stopa skozi divjo turbokapitalistično Ljubljano svoji usodi naproti. Skepsa do vsakršne možnosti odkritih človeških odnosov, ekonomsko prevarantstvo in sanje o ustanovitvi ljubljanskega muzeja mučenja, seksualne fantazije in slednjič okrutnost demistifikacije praznine, ki preži na vsakem koraku in s katero se Koren *and co* morajo soočiti, izrisujejo fresko izvotlene generacije, ki nima drugega temelja kot brezobzirno in čim bolj povnanjeno

ustreči svojim fantazijam in ostati ž iv.

Skubičevi moš ki liki spadajo v plejado sorodnih luzerskih silhuet, ki straš ijo po mlajš i slovenski prozi po letu 1991. Avtorjem kot so Duš an Čater, Jurij Hudolin, Andrej Morovič, Jani Virk, Mohor Hudej, Milan Kleč je skupni lik moš kega na robu prepada, moš kega, ki se več ne znajde, socialno poraž enega in duš evno razrvanega moš kega, ki — kako bi lahko bilo drugače! — utaplja svojo nezmož nost v alkoholu (ponavadi v ž ganih pijačah socialistične provinience, recimo v pelinkovcu), drogah in občasnih, ponavadi rahlo ali močno ponesrečenih erotičnih zapletih.

V ta ris po pisavah različnih, po določenem tematskem imaginariju pa sorodnih avtorjev spada tudi Aleš Čar, ki je po treh knjigah (dveh romanih *Igra angelov in netopirjev*, 1997, *Pasji tango*, 1999 in knjigi kratkih zgodb *V okvari*, 2003) izdal l. 2006 knjigo petdesetih kratkih zgodb, ž e kar črtic *Made in Slovenia*. Podobno kot Skubic je Čar v svoji knjigi hladno analitičen proučevalec socialnih in duš evnih prepadov sodobne slovenske druž be. Vseh petdeset zgodb uvaja kratek, običajno zgovorno bizarni citatni stavek iz kakega članka iz dnevnega časopisa. Zgodbe, ki sledijo, vzpostavljajo do citata različne nivoje odnosov, od dosledne fikcionalizacije odlomka — recimo poročila o prometni nesreči iz črne kronike ali analize vplivov internetnih klepetalnic na pervertirano percepcijo resničnosti — do bež nega poantiranja, recimo v citatu iz časopisa pri zgodbi št. 5: *Veliko govorijo o kolektivni krivdi moš kih in zahtevajo, naj moš ki zavoljo svoje nasilne narave plačujejo poseben davek*. Temu citatu sledi mikroanaliza diktatorskega odnosa ž enske do moš ke — copate, ki se poigrava z balkanskimi stereotipi in, tako kot večina teh miniciozno izpisanih š torij, dož ivi v zadnjih stavkih presenetljiv obrat. Pred nami mastaja satovje človeš kih odnosov, ki so v nenehni transformaciji. V izjemno ekonomično pripovedovanih črticah se vsak lik se lahko v dveh, treh stavkih iz iz čemele delavke spremeni v trota in ta v čebelarja, ki se je odpravil sež gat svoj panj. Črtice so najboljš e v momentih, ko zgoj začrtajo teritorij neke slutnje in v katerih je vse jasno, ne da bi bilo izgovorjeno.

V Skubičevih, Čarovih in v delih večine drugih zgoraj omenjenih avtorjev ima prav analiza disfunkcionalnih interkulturalnih odnosov med pripadniki posameznih narodov po razpadu skupne drž ave eno od osrednjih vlog. Lietratura je na tem mestu vzpostavila vrsto study caseov neprilagodljivosti in večinoma nezmož nosti sobivanja različnih etničnih skupin. Stereotipni liki juž njaš kih mafijaš ev, otrok iz meš anih zakonskih skupnosti, jugonostalgičnih penzionerjev, bivš ih pripadnikov jugoslovanske vojske, črnogorskih izterjevalcev denarja, juž njaš kih lepotic in pretež no bosansko–srbskih delavskih četrti Ljubljane so dož iveli nič koliko zelo prepričljivih literarnih obravnav.

Poleg teme razpada nekdanj skupne drž ave in njenih mikroklimatskih posledic, je zagotovo razmislek o ž enski pisavi definiral klimo v slovenskem literarnem prostoru zadnjih deset let. Priš lo je do zgodinskega biološ kega preobrata. Prvič v zgodovini slovenske knjiž evnosti je priš lo do nastopa generacije mladih pisateljev in pisateljic, pri kateri je razmerje med š tevilom avtorjev obeh spolov (ne glede na njihove poetike) ne le uravnotež eno, marveč ž e kar premaknjeno na ž ensko stran.

To je bilo očitno decembra 2006, ko se je med desetimi finalistki nagrade za najboljš i knjiž ni prvenec znaš lo kar sedem finalistk. Te, za razliko od omenjenih avtorjev, so večinoma zasledovale drugačen pristop do obravnavanja problematike spolov in pogledov na aktualno druž beno stanje.

Drastičnosti in eksplicitno poudarjane socialne dimenzije večinoma nadvse verističnih pisav, katerim gre v prvi vrsti za sledenje miniaturnih psiholoških premis, razbijanje stereotipov o privzvišem v literaturi, šokantni drastični pripovedni preobrti in fiksacija na aktualni družbeni trenutek, kakršno najdemo pri mlajših avtorjih, pri njihovih generacijskih kolegicah naletimo bistveno poredkeje. Delo, ki je prejelo omenjeno nagrado, je tako literariziran potopis Magde Reje. Ime mi tvoje zvezde je Bilhadi, literarniziran potopis po Malijski puščavi, knjiga, kjer razen dolgih, muzikalično komponiranih meditativnih pasajž opisov potapljanja v brezobličnost, potovanja v karavani nomadskih tuaregov do Bilhadija in spet nazaj, praktično ni nobenega dogodka. Kljub temu pa avtorici uspe vzdrževati lebdeče stanje teksta, ki deluje vseskozi sveže. Sorodno samosvoje kote pisav bomo srečali tudi v delih mlajših avtoric kot so Suzane Tratnik, Mojce Kumerdej, Irene Svetek, Nine Kokelj ali Katarine Marinčiči.

Slovenski literarni prostor je — za razliko od drugih republik nekdanje Jugoslavije — uspel ohraniti visoko stopnjo družbene vidnosti literature. Delo zaslug za to gre medializaciji literarnega dogajanja, za poudarjanje socialnega, performativnega aspekta književnega življenja, za dogodkovni karakter, ki vse bolj prevladuje nad vsebinskimi razpravami o literaturi. S tem povezana je inflacija literarnih prireditev, festivalov, branj, okroglih miz, katerim je skupna borba za *prime time* termine na televiziji, omembe v dnevnem časopisju in recenzije v eni od od kakih deset literarnih revij, ki v Sloveniji izhajajo.

Temu trendu do neke mere celo sledijo tudi tiste literarne zvrsti, ki običajno veljajo kot manj pripravne za transport od avtorja do bralca — poezija in dramski teksti. Tako se je v zadnjih letih vzpostavilo kar nekaj odmevnih in popularnih sodelovanj med glasbeniki in pesniki ali pa so pesniki kar ustanovili svoj bend in krepili trend vračanja poezije k svojim oralnim izhodiščem kot recimu Matjaž Pikalo, Primož Čučnik, Gregor Podlogar in drugi. Slovenska pesništva pokrajina v tem trenutku je glede na poetike nadvse heterogena in vse manj interaktivna. Poraja se občutek, da avtorji vse bolj monologizirajo o sebi in svojem delu in vse manj o prebranem. Pesnik, ki je skozi desetletja bil ravno nasprotje zaprtosti v lastno veličino, marveč je deloval kot mediator različnih poetik v vlogi glavnega urednika osrednje slovenske literarne revije Nova revija ter kot izjemen esejist, je lani izdal *Nočitve*. Niko Grafenauer, eden od ključnih oseb slovenskih političnih premikov v osemdesetih letih, je v tej, svoji osmi knjigi pesmi za odrasle, dosegel magično razmerje med izjemno zgoščeno svojimi poetike, ki tke gosto mrežo referenc in podob, ter melanholično sprijaznenostjo jezika s samim sabo. Redko pridejo sile v pesmi v tako ravnovesje kot v pesmih *Nočitve*. *Nočitve* so izgovorjene na negativno življenje, odvijajo se skozi navzočnost smrti v našem vsakdanu in so unavzočenja časa premen in odhodov. V petih tematsko obarvanih ciklih se pred očesom bralca konstituira svet pisarn in uradov, trenutki erotičnega pedajanja ljubezni in slovesov od umrlih prijateljev. Ob prebiranju verzov te tihotne knjige nas vrtinec potegne v tisti zaumni prostor, ki ga ni moč opisati drugače kot s pesmijo samo, in v katerem čas pesmi razveljablja zakone, ki ga konstituira. Čas izven teksta, ki je gibalo teksta, obstoji. Zremo in vidimo stati pesem v svetu, ki nenehno odhaja.

Nikamor je trden okvir. gneča se dela
v črepinjah življenja, ki hrešči
pod nogami. beli kosi obrazov
visijo na mimoidočih v zraku.

Slovenska dramatika po drugi strani je v zadnjih letih ob redkih častnih izjemah zabeležila komaj kak tekst vreden bralne omembe. Od izjemno plodovitih š estdesetih in sedemdesetih letih, ko je vladala izjamna simbioza med družbeno zrevoltiranostjo, estetsko dovrš enostjo in novimi, eksperimentalnimi možnostmi, ki jih je nudil teater, pa do politično angažiranih tekstov Dušana Jovanoviča in Draga Jančarja iz osemdesetih let, smo v devetdesetih doživeli zatoni izvirne dramske produkcije in postopno izločitev dramskih iz aktivne širše bralne percepcije. Izključni nosilec dramskih tekstov je tako postajala le še uprizoritev sama, o čemur pričajo knjižne objave slovenskih dramskih tekstov, ki jih lahko preštejemo na prste ene noge.

Zato je toliko večjega pomena, da je preminuli velikan slovenske in svetovne poezije in dramatike Dane Zajc v zapuščini zapustil dramski tekst *Jagababa*, besedilo, ki ga je pisal v zadnjih dveh letih pred smrtjo in ki je tako po radikalnosti poetike kot po prostoru, katerega izprašuje, en ključnih tekstov slovenske dramatike nasploh. *Jagababa* je pravzaprav poezija v dramski formi. Tekst ne prestoplja le žanrske meje, je meja sama, saj pred nami razpira *vmes* med življenjem in smrtjo, med dogajanjem in fantazmo, med prividom in resničnostjo pesniške besede. Glavna oseba *Jagababe* je sama smrt v obliki Dekelce, ki vstopa v blodnjavi in temačni svet krivde in obračuna skupine enajstih oglarjev visoko v tolminskih hribih. Smrt je obračun, ki se odvija v besedah, spominih in blodnjah oglarja Gregorja, še enega v vrsti upodobitve lika pesnika v Zajčevi dramatiki. *Jagababa* je tekst o prehodu v prostor, kjer so na videz neomajljive zakonitosti tukajšnje razveljavljene. Če je večni ideal literature zajeti neulovljivo, potem je v svoji pesniški oporoki Zajcu uspelo z besedami razpreti srhljivo oprijemljiv beckettovski prostor, kamor besede običajno ne morejo, prostor s hrbtni strani našega bivanja, prostor, ki, če odstrem zastor, gleda hkrati na štirikotne odseve luči hotelskih oken na v mrak potopljeni steni in na mlade grobove in mlado drevje na drugi strani. Da je hkratna sonavočnost nasprotij odlika le velikih tekstov, ni potrebno pripominjati.

Obraavnane knjige:

Janez Drnovšek: *Zlate misli o življenju in zavedanju*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 2006.

Andrej E. Skubic: *Popkorn*. Cankarjeva založba, Ljubljana, 2006.

Aleš Čar: *Made in Slovenia*. Študentska založba, Ljubljana, 2006.

Magda Reja: *Ime tvoje zvezde je Bilhadi*. Sanje, Ljubljana, 2006.

Niko Grafenauer: *Nočitve*. Nova revija, Ljubljana, 2006.

Dane Zajc: *Jagababa*. Študentska založba, Ljubljana, 2007.

Published 2007-06-27

Original in Slovenian

(c) Aleš Šteger

(c) Eurozine